

De zinkfabriek van Rotem

In de omschakeling van landbouwersdorp tot de huidige samenleving, waarin werknemers de grote meerderheid en boeren een kleine minderheid vormen, heeft de zinkfabriek van Rotem een zeer grote rol gespeeld. Het was inderdaad de eerste echte industrie die, samen met de opkomende koolmijnen, voor werkgelegenheid zorgde voor de toenemende bevolking van Opoeteren en de omliggende dorpen. Voor tientallen gezinnen in dit dorp bekende 'het fabriek' de enige bron van inkomsten. In 1953 werkten er 45 mannen uit Opoeteren in de zinkfabriek. In enkele afleveringen gaan we in op de oprichting en de teloorgang van de fabriek, op de productieprocessen en het werk aan de ovens, op het wel en wee van de arbeiders.

Rotem fabriek

Kort historisch overzicht

Op het einde van vorige eeuw was Limburg de minst bevolkte provincie van België. 69 % van de bevolking leefde van landbouw. Industrie was er weinig: enkele stokerijen in Haselt, sigarenindustrie in de Kempen, enkele suikerfabrieken in Haspengouw en wat huisnijverheid. In 1870 kon slechts 43% van de Limburgse bevolking lezen en schrijven. Vooral in de Kempen was er weinig welstand. Het was een dunbevolkt gebied met veel onvruchtbare heidegebieden. Het is dan ook niet te verwonderen dat deze streek bij de toenemende industrialisatie vooral een aantrekkingskracht uitoefende op gevaarlijke en ongezonde bedrijven.

In 1881 werd het eerste bedrijf opgericht: de buskruitfabriek van Kaulille. In 1888 volgde de arseen- en metaalfabriek van Overpelt, in 1895 de fabriek van meststoffen en zwavelzuur te Lommel, waarbij later, in 1904, de zink- en zwavelzuurfabriek gevoegd werd. In Reppel kwam in 1891 de arseenfabriek en in Budel de zinkfabriek in 1892. Dit laatste bedrijf wordt hier aangehaald omdat de oprichter ervan, de Luikse industrieel Emile Dor, medeoprichter was van de fabriek te Rotem.

Op 23 februari 1907 diende de Luikse ingenieur Paul Raoult een aanvraag in om machtiging te bekomen "voor het oprichten te Rothem, ter plaatse genaamd Hannisberg van een zink fabriek en een fabriek voor het vervaardigen van zwavelzuur voor het roosten van het natuurlijk zwavelzink nodig voor de fabricatie van zink ". Het koninklijk besluit van 15 december 1908, ondertekend door Leopold 11, gaf aan Raoult de machtiging tot het bouwen van de fabriek.

Op 22 november 1909 doen de Luikse industriëlen Henry Regnier - Oury en Théophile Dumoulin een nieuwe en gewijzigde aanvraag, die ingewilligd werd door een koninklijk besluit van 7 september 1910. Op 12 november 1911 wordt deze aanvraag opnieuw gewijzigd om de voorziene jaarproductie van 10.000 ton te mogen uitbreiden tot 24.000 ton.

Op 28 december 1911 wordt de 'Société Anonyme de Rothem' gesticht met een kapitaal van 105.605.000 frank (nr 370 staatsblad van 17.01.1912) en gevestigd op het grondgebied van Rotem en Dilsen over een totale oppervlakte van ongeveer 130 hectaren. De duur van de maatschappij werd vastgesteld op 30 jaar. Later, in 1941, werd deze termijn opnieuw verlengd met 30 jaar. Ze zijn niet meer volgeraakt....

Zink

Scheikundig symbool: Zn

Smelpunt: 419,50

Kookpunt: 906°

Soortelijk gewicht: 7, 14 g/cm³

Vindplaatsen: Verspreid over de 5 continenten. Canada is de grootste ertsproducent met 25% van de wereldproductie.

In de oudheid was **galmei**, d.i. zinkcarbonaat, bekend maar van zink als geïsoleerd metaal bleek geen gebruik te zijn gemaakt, alhoewel in de mijnen van Camaros in Griekenland zinken armbanden werden ontdekt, waaruit kon worden opgemaakt dat deze in de vijfde eeuw vóór Christus werden vervaardigd. Maar heel lang voordat zink als metaal bekend was, was het reeds aanwezig in de koperlegeringen van het zogenaamde Bronzen Tijdperk. Die legeringen werden vermoedelijk verkregen door de gelijktijdige reductie van koper-, tin- en zinkertsen.

Zink wordt pas voor het eerst vermeld in de werken van de alchemisten zoals de beroemde arts Paracelsus. Men vermoedt dat de benaming een vervorming is van het Duitse woord 'Zinn', dat tin betekent. Zink werd immers geruime tijd beschouwd als een waardevolle variëteit van tin.

De eerste gronden werden gekocht in 1907 van de heer Vandenborn uit Gronsveld bij Maastricht terwijl de oppervlakte in 1912 werd uitgebreid door aankoop van het goed "Heulentak", eigendom van de heer Vannieuwendorp uit Tongeren. Bij de sluiting in 1966 waren er 26.083m² industriële gebouwen en bezat de S.A. 32 huizen voor het personeel in de omgeving van de fabriek. Mogelijkheden voor de aanvoer van grondstoffen en de afvoer van het afgewerkte product waren de Zuid-Willemsvaart, de spoorweg Maaseik - Hasselt en het vervoer via de weg. Op de fabrieksterreinen waren 9 km spoorweg. Rotem was met zijn maximum: 550 werknemers de kleinste zinkfabriek in België.

In 1912 werden de grondwerken aangevat, werd een atelier en een electriciteitscentrale voor gelijkstroom gemonteerd en kwam er een hall met 8 ovens. De aannemer van deze werken was de heer Prax. Het ging niet zonder problemen: op 7 april 1913 brak er een staking uit bij werklieden van aannemer Prax, die 5 centiemmen opslag eisten.

De streekkrant/weekblad "Maas- en Kempenbode" meldde op 2 november 1913:

"Vanaf vorige dinsdag zijn de smeltovens van de fabriek te Rotem in werking gesteld. Aanstaande dinsdag begint de zinkbewerking. "

En op 9 november 1913: *"Maandag werd begonnen met zink te trekken in de fabriek te Rotem. Op de fabriek werken 300 werklieden. "*

Bij gebrek aan grondstoffen moest de fabriek gedurende de eerste wereldoorlog alle activiteit staken. In augustus 1914 waren vijf ovens in werking. In 1925 werd toelating gevraagd en bekomen tot het oprichten van een wasserij voor delfstoffen. Deze heeft slechts vrij korte tijd gewerkt. (niet rendabel?)

In 1927 waren acht ovens in werking. Op 7 juli 1937 werd officieel de installatie voor de bereiding van zwavelzuur in gebruik genomen. Vanaf dat jaar werden de ertsen in Rotem zelf geroost in de "grillage ". Voorheen gebeurde dit elders en werden de gerooste ertsen naar Rotem vervoerd.

In 1953 kende de fabriek gedurende maar liefst 19 weken een roemruchte staking, voornamelijk omwille van looneisen. Deze staking begon op 8 juni en het werk werd hervat op 19 oktober. In 1966 kwam het einde. De werknemers kregen hun vooropzeg per 7 november. Een gering aantal van hen werd belast met de ontmanteling van de fabriek en "mocht" blijven werken tot in 1967.

Praten over Rotem

Het is een mooie zachte meiavond als we een babbeltje slaan met René Moors en Jef Roex, beter gekend als René van Bert Meris en Jefke Doumen. Beiden hebben jarenlang gewerkt op de zinkfabriek van Rotem. Het werd een lang gesprek vol herinneringen.

Over het begin

Onder de oorlog werkten er maar enkele mensen van Opoeteren in Rotem, o.a. Tjeuke Moors en Rikske Simons. Enkele anderen werkten er om aan de verplichte tewerkstelling door de Duitsers te ontsnappen. Na de oorlog was er met boeren niet veel meer te verdienen . Toen er kindergeld toegekend werd aan diegenen die ergens in dienstverband werkten, trokken veel kleinere boeren voor werk naar Rotem.

Het was niet zo moeilijk om er aangenomen te worden. Er was werk genoeg en men kon op verschillende posten wel iemand plaatsen. Men ging dus gewoon mee met iemand die daar al werkte en men kreeg werk, zo eenvoudig was dat. In de jaren vijftig werkte bijna van ieder gezin op de Houw minstens iemand in Rotem. Ook uit het dorp kwam een hele groep.

Over naar 't werk gaan

Naar Rotem fabriek gaan was in 't begin niet zo eenvoudig. Er was geen echte weg vanaf de Houwen men rechttoe rechtaan door bos en hei, zonder verlichting op een smal paadje, vaak te voet door de sneeuw. Bij dichte mist gebeurde het op een dag dat ze een arbeider die eerst voor hen vertrokken was, opnieuw tegenkwamen. Hij was ergens in de verkeerde richting gestapt.

Het smalle paadje werd later geploegd en geëgd, en de fabriek liet er later een laag sintels op aanbrengen. De arbeiders uit Maaseik kwamen per trein, die aan de fabriek stopte.

Over het werk zelf

Voor iemand die nooit in een fabriek gewerkt had, was het moeilijk om het ganse productieproces te overzien. Bijna alles had een Franse naam en ook de directie was

aanvankelijk geheel Franstalig. Het werk was vuil er op vele plaatsen gevaarlijk. 's Morgens zag men elkaar soms niet staan van het stof. Er werd dus véél drinken meegenomen en er werd nog volop " gesikt" .

Het gebeurde nogal eens dat er arbeiders vingers of handen kwijt geraakten of zwaar verbrand werden. Er zijn zelfs enkel doden gevallen bij een arbeidsongeval. Het jong volk van tegenwoordig zou het er geen acht dagen uithouden, menen onze vertellers.

Er werd in drie posten gewerkt. Toch was het niet altijd even zwaar en de sfeer was er anders. Het gebeurde soms dat een machine was uitgevallen en moest hersteld worden. Dan kon de arbeider vaak rustig wachten tot de machine weer gebruiksklaar was. Het was toen allemaal niet zo gejaagd als tegenwoordig. Ook in de nachtpost wisten sommigen het zo aan te leggen dat ze een uiltje konden vangen. Tot iemand van de directie op een keer zei: " Het is hier geen kermis"

Onder de werknemers heerste een goede sfeer. Iedereen kende iedereen en er werden ook wel eens grappen uitgehaald: de handvatten van een kruiwagen insmeren met vet of iemand stukjes kolen aanbieden in de plaats van "pèèkmennekes" .

Over gezondheid

Het werk moet toch erg ongezond zijn geweest. Men sprak niet voor niets van "*de stille dood*" als men het had over de zwavelzuurafdeling ("*de acide*"). Als de wind uit het oosten kwam kon men op de Houw de slechte lucht ruiken. Vooral bij mistig weer was het slecht: waterdruppels brandden dan gewoon gaten in de nylonkousen als de vrouwen door de bossen bij de fabriek liepen. Van zorg voor het milieu was er toen nog geen sprake.

Het leven rond de fabriek

De Houw was heel erg verbonden met de fabriek. Men ging er 's zondags naar de mis (een kruisheer uit Maaseik kwam er de mis lezen). Het werk op het land werd geregeld door de sirene ("*de tûit*") van de fabriek: "*Het tûitsj al in Ruten, is het al zuu laat 1*). Rotem had een vrij uitgebreide sociale dienst: een eigen zieken kas maar ook een dienst die voor de "sinterklaas" zorgde voor de kinderen van de werknemers.

De arbeiders speelden dan zelf voor Sint in de andere dorpen waar men hen niet kende. Op 't einde van het jaar was er een "priem" die door de arbeiders erg gewaardeerd werd.

Het besluit van de sluiting kwam dan ook hard aan bij de mensen van Opoeteren. Waar moesten ze naartoe? Velen trokken naar Nederland, of naar de Fordfabriek, die intussen opgestart was. Het was definitief voorbij....

Wij danken René en Jef voor deze babbel tussen koffie en borrel.

De productie van zink in Rotem

Zink

De winning van zink door distillatie werd pas in de achttiende eeuw ontdekt en de eerste fabriek van Europa werd in 1743 te Bristol opgericht. Het is echter Jean Jacques Dony die beschouwd wordt als de pionier van de zinkmetallurgie, aangezien hij het was die een

oven had uitgewerkt die geschikt was om zink te winnen uit galmei. Voor dat procédé verleende Napoleon I hem in 1810 een octrooi. Het is bekend onder de naam "Luikse methode", omdat Dony in Luik bij de exploitatie van de galmei-ertsen van Moresnet (toenmalig Frans departement van de Ourthe) zijn onderzoeken deed en zijn eerste zinkoven met horizontale kroezen, bouwde.

Zijn techniek heeft de zinkproductie gedurende méér dan een eeuw beheerst. Hoewel de techniek nog steeds in gebruik is, wordt hij meer en meer vervangen door het elektrolytische procédé.

De ovens te Rotem werkten volgens het gebrevetteerde systeem DOR-DELATTRE. Een oven bestond uit een zware, metalen constructie en vuurvaste stenen met uitsparingen waarin de smeltkroezen geplaatst worden. Deze kroezen noemde men te Rotem vooral met de Franse benaming "*creusets*".

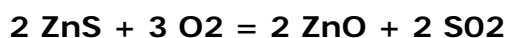
Elke oven bestond uit zes lijsten (compartimenten) aan één kant en zes lijsten aan de andere kant. In elke lijst waren vijf rijen van zeven smeltkroezen geplaatst, d.w.z. 210 kroezen aan elke kant, in totaal 420 kroezen per oven. Deze kroezen werden licht hellend naar voor geplaatst. De ruimte tussen de ronde kroes en de vierkante opening in de wand werd gedicht met klei. In volle werking schermde men de oven aan beide zijden af met een metalen wand van horizontale delen, de panelen.

De kroezen werden gemaakt in de "droogbouw". Men perste een mengsel van klei, faïence en glas door een vorm tot een kroes, die dan een tijd te drogen werd gezet om daarna gebakken te worden in de "creuzetoven".

Een kroes had een lengte van ongeveer 1,75 m en een diameter van 23 cm binnenzijde en een wanddikte van 2,5 cm. Vóór elke kroes plaatste men een condensor, in Rotem beter bekend als "*tup*". In de condensor, die buiten de oven stak, condenseerde het in dampvorm ontsnapte zink tot vloeibaar zink. Een condensor was $\pm$ 50 cm lang en was gemaakt uit dezelfde materialen als de kroezen.

Werking van de oven

De zinkerts (blende) werd vanuit de haven van Antwerpen aangevoerd en opgeslagen in silo's van de roostafdeling (grillage). Het roosten van ertsen wil zeggen dat de ertsen verwarmd werden tot: 925°C in aanraking met lucht om ze te veranderen in zinkoxide:

Dus zinksulfide (het erts) vermengt zich met zuurstof en er ontstaat zinkoxyde en zwaveldioxyde, later gebruikt om zwavelzuur van te maken.

In de oven, in de smeltkroezen wordt de aldus verkregen zinkoxide door steenkool gereduceerd:

De smeltkroezen werden gevuld met een mengsel van gerooste ertsen en verpulverde steenkool. Dit mengsel (men noemde *het 'melans' = melange*) werd klaargemaakt in de breek /menginstallatie, de "*broyage*" genoemd.

Toepassingen van zink:

Galvanisatie
Legeringen. o.a. zamac
Metalliseren
Vervaardigen van hydrosulfiet
Vervaardigen van kleurstoffen
De bouwsector (dakgoten)
Corrosievaste verf
Speciale zinkoxiden
Fabricage van batterijen.

In de oven heerste een hitte van $\pm 1100^{\circ}\text{C}$. Het smeltpunt van zink is 419° en het kookpunt bedraagt 906° . Het metaal ontwijkt dus in dampvorm en verdicht tot vloeistof in de vuurvaste condensors (afkoelers) buiten de oven. Drie keer op 24 uur wordt zink getrokken, d.w.z. men steunt de zinkpan op de panelen die men op en neer kan verplaatsen. Men houdt de pan met één hand in evenwicht en in de andere hand heeft men de zinkhaak, waarmee men uit de condensor zink trekt.

Een volle pan giet men leeg in een vorm waarin vloeibaar zink stolt tot platen of blokken van $50 \times 25 \times 1,5$ cm en met een gewicht van ≈ 25 kg.

Het laden van de kroezen gebeurde eertijds met de hand, later méchanisch. In een volgeladen kroes stak men aan de bovenkant over de volle lengte van de kroes door de vulling met een ijzeren staaf een opening om ontploffingen in de kroes te voorkomen;

De brandstof voor de oven is gas uit steenkool, geproduceerd in de gaspotten, één aan elke kant van de oven. In een gaspot, gevuld met steenkool, brengt men een hoeveelheid lucht, juist voldoende om een kleine verbranding mogelijk te maken. De onderste kolenlagen verbranden, de ontwikkelde warmte doet de bovenste lagen vergassen. Later werd stookolie onder druk en periodisch in de gaspot gespoten via een sproeier.

In elke oven zijn er twee kringlopen van gassen:

1. De kringloop der verbrandingsgassen, d.i. de lucht die samen met het gas tot verbranding komt.

2. de kringloop der brandbare gassen samen vormen na verbranding de kringloop der rookgassen.

De koude lucht die aangezogen wordt, wordt in het orgel voorverwarmd en gaat daarna verder door het luchtkanaal waar ze zich verdeelt over twaalf slissen (=openingen). De ontwikkelde gassen van de gaspot gaan door de roetbak, d.i. eigenlijk een ontstoffer, naar de slissen. Lucht + gas omspoelen de kroezen waar ze verbranden en de oven verwarmen tot $\approx 1100^{\circ}\text{e}$. De temperatuur kan men verhogen of verlagen door middel van een luchtregister. Om de 15 minuten werd op een sein 'het gas gedraaid', d.w.z. in de tegenovergestelde richting gestuwd.

Het mag duidelijk zijn dat de produktie van zink een zwaar, grof werk was, dat in vrij primitieve omstandigheden plaatsvond. Voor de arbeiders die aan de ovens werkten, was

het een vuil, zwaar en ongezond werk. Het uitblijven van tijdige vernieuwingen en modernisering was mede de oorzaak van het failliet van de fabriek te Rotem.

In een volgende bijdrage komen we terug op het verloop van een gewone werkdag te Rotem.

De zinkproductie te Rotem

In Rotem werd continue gewerkt, men werkte dus in drie posten. Rond 10 uur was de oven geladen, d. w. z. de kroezen zijn gevuld met erts, de condensoren zijn geplaatst en de oven heeft weldra de gewenste temperatuur. Rond 14 uur was de eerste trek, d. w. z. er werd voor de eerste maal zink uit de condensoren getrokken en in de vormen gegoten.

Rond 22 uur was er een tweede trek, rond 5 uur de derde trek. Afwijkingen van dit schema waren mogelijk en afhankelijk van het vlot of minder vlot verloop van de voorbereidende werkzaamheden.

Na het zinktrekken moest men achtereenvolgens:

- de *tuppen* afnemen, te beginnen bij de bovenste rij. Voorheen, toen er met de hand geladen werd, begon men bovenaan met twee rijen, daar men telkens vóór de oven een stelling moest plaatsen om de bovenste twee rijen te kunnen laden. Eén werkman schepte de erts van de grond op de stelling, terwijl een tweede ze schepte vanop de stelling in de kroezen.
- het "*moele trekke*", d.w.z. zinkresten die achter de condensor in de kroezen vastzitten, lostrekken en via een bak terugsturen naar de erts mengeling om opnieuw gesmolten te worden.
- De kroezen "uitsteken" met een speciaal daarvoor gebruikte zware schop en eventueel kapotte kroezen vervangen. .
- Bij het zuiveren van de kroezen vielen de assen uit de kroezen via een gleuf in de bodem voor de oven rechtstreeks in de askelder. Deze kelder werd leeggemaakt door middel van een py-loader, een kleine mechanische schop. Voorheen gebeurde dit met een schop en een zware ijzeren wagen met grote ijzeren wielen die rond hun as draaiden zonder lagers.
- Daarna kon het laden opnieuw beginnen.
- Tenslotte werden de *tuppen* geplaatst en in de juiste stand gehouden door er een "*kal*" (cale = stut of steun) of blokje onder te plaatsen. Dit blokje werd gebakken van dezelfde materie als de kroezen en de condensoren. De aansluiting tussen kroezen en condensoren werd gedicht met klei.

De afdeling zwavelzuur

Zinkerts is een mengeling van zink en zwavel (blende). De zwavel wordt er uit verwijderd door het te roosten, dit is het te verhitten met lucht. Aanvankelijk had men in Rotem geen installatie om dit te doen en werden er gerooste erts aangevoerd. Vanaf 1937 gebeurde dit roosten te Rotem zelf in de grillage. Bij het roosten van zinkerts, een grijsachtige grondsoort, door verwarming tot $\pm 925^{\circ}\text{C}$ ontsnapt er zwaveldioxide (SO_2), Dit werd vanaf 1937 het basisproduct voor de afdeling zwavelzuur.

Zwavelzuur of vitriool is een stroperige olieachtige vloeistof die een vernietigende werking heeft op huid en kleding. Het vind op grote schaal zijn toepassing in tal van chemische industrieën. In de volksmond kreeg deze afdeling meerdere mooie namen zoals "den acide", "de stille dood" en "Abessinië".

Het was inderdaad bekend dat de winning van zwavelzuur een ongezonde bedoening was. De vergunning die de bestendige deputatie op 7 juli 1937 afleverde gold enkel voor 2 jaren en kwam er pas nadat de directie van Rotemfabriek beloofd had dat deskundigen van het ministerie van landbouw binnen de 6 maanden de gevolgen van de zwavelzuurwinning zouden bestuderen op de gewassen binnen een straal van 3 km rond de fabriek.

Hoe verliep nu de productie van zwavelzuur te Rotem? Het ontsnapte gas SO_2 kreeg in de "lavage" een eerste wasbeurt met water en daarna voerde men het gas door "caissons", een soort loden buizen waarin dikke draden (koper met daar rond lood) met een spanning van 30.000 volt.

In de lavage werd "slamb", d.i. afval uit het gas getrokken. Daarna voerde men het gas naar de droogtoren waar het besproeid werd met zwavelzuur. Aldus onttrok men water uit het gas. Dit gedroogd gas ging vervolgens naar de contactoren waar SO_2 werd omgezet in SO_3 . Het SO_3 werd in de productietoren (absorbeur) besproeid met zwavelzuur om de concentratie te verhogen. De gewenste concentratie regelde men door toevoeging van water.

Zwavelzuur werd opgeslagen in twee grote tanks, in de volksmond de "gele ketels" genoemd, om van daaruit via schepen en tankwagens hun bestemming te bereiken, zoals scheikundige fabrieken voor de bereiding van o.a. kunstmeststoffen.

Sociale voorzieningen te Rotem

In 1913 bestond er in Rotemfabriek reeds een' *Caisse de Secours et de Maladies*", een soort ziekenkas dus die de mensen ter hulp kwam bij ziekte of overlijden.

Enkele punten uit het reglement:

Art. 15 geeft de grootte van de vergoedingen: De arbeiders, hun echtgenoten en kinderen kregen gratis verzorging door geneesheren en apothekers die door de fabriek werden aangeduid. Bij werkverlet door ziekte ontvangt de arbeider gedurende 30 dagen 50% van zijn gemiddeld dagloon, daarna de helft hiervan tot een totaal van maximum 60 dagen.

Art 18 lijkt ook interessant: geen vergoeding wordt uitgekeerd als de werkonbekwaamheid het gevolg is van een ongeregeld leven, slecht gedrag, plichtverzuim, letsel opgelopen tijdens een twist of oproer...

En volgens artikel 19 wordt elke steun geweigerd aan de zieken die de voorschriften van de dokter niet volgen, of betrappt worden in een café...

De mutualiteit had een eigen vlag met aan één kant de Nederlandse tekst: "*Mij van Onderlingen Bijstand van het Personeel der NV Rothem*". Aan de andere zijde de Franse tekst.

Eveneens had de fabriek een eigen kapel vooral om de werknemers op zondag de mogelijkheid te geven hun zondagsplichten te voldoen. Andere mensen uit de omgeving mochten er ook naar de mis gaan. Vooral de Kruisheren uit Maaseik deden er de mis. Velen herinneren zich wellicht nog de namen als Koch, Wieërs, Meegens, Hoofs, Huveneers, Klaverweyde en vooral Jurgens, die sinds 1946 onafgebroken elke week trouw naar de fabriek kwam, tot de laatste mis van 1966.

De arbeiders werden op een zeer paternalistische wijze aan de fabriek gebonden. Jaarlijks werd een getrouwheidspremie uitgekeerd à rato van het aantal dienstjaren en het aantal gepresteerde werkdagen in het afgelopen jaar.

De fabriek kocht en bouwde woningen voor haar arbeiders. Ze had haar eigen ziekenkas (samen met de andere zinkfabrieken in Limburg en Luik) en elke arbeider kreeg na x-aantal dienstjaren op een plechtige feestvergadering een waardevol geschenk. Naar gelang van het aantal dienstjaren was dat een klok, een zetel of een gouden uurwerk. Ieder jaar kwam Sinterklaas voor de kinderen van de werknemers en er waren vakantiecampen van de zieken kas voor de kinderen aan zee of in Zwitserland.

Straffen bestonden er ook. Dat kon zijn: verlies van 1/5 van het dagloon, aftrek van een premie, naar huis gestuurd worden voor een aantal dagen (uiteraard zonder loon) of wegzending. De wegzending was niet steeds definitief. Men kon terug aangeworven worden na een berouwvolle aanvraag. Maar het aantal dienstjaren kon dan, wat de getrouwheidspremie betrof, teruggebracht worden op nul.

Ja, Rotem-fabriek had een erg paternalistische ingesteldheid. De "vaders" waren soms erg streng, zeer behoudsgezind en autoritair. Een gevolg daarvan was de lange, taaie staking van 1953. Op de sociale conflicten, en vooral dit van 1953 komen we in een volgend artikel terug.

De grote staking

De aanleiding

Een van de redenen waarom er precies in Rotem een zinkfabriek opgericht werd in 1913 was niet alleen de wens om deze ongezonde nijverheden te vestigen in een onvruchtbare, weinig bewoonde streek, maar zeker ook het feit dat hier nog geen industrie was en de lonen dus uiteraard nog zeer laag konden zijn. Vanzelfsprekend was er in het niet geïndustrialiseerde noord- . oosten van Limburg toen ook geen sprake van een vakbond. Het moet dan ook niet verwonderen dat de lonen die in Rotem uitbetaald werden, een stuk lager lagen dan deze in vergelijkbare fabrieken.

Als voorbeeld geven we hier de lonen van de zinkfabrieken van Rotem en Overpelt in 1953:

	Rotem	Overpelt
Smeden	19,03 fr/uur	22,63 - 25,80 fr
Metsers	19,60 - 21 ,80fr	23,20fr
Schrijnwerkers	17,50 - 19,70fr	22,45fr
Andere stielmannen	19,03 - 23,80fr	22,60 - 26,60fr
Grote manoeuvres	228 fr/dag	261,20 fr/dag
Chargemannen	189 fr/dag	200 fr/dag
Crezéstokers	160 - 175 fr/dag	170 - 200 fr/dag
Stokers centrale	18,80 fr	22,06 fr
Acidefabriek	20 - 21 fr	25 - 26 fr

Ook waren er grote verschillen in het premiestelsel en de eindejaarspremie. Verder waren er problemen met de overurenvergoeding: in Rotem werd er hiervoor geen enkel supplement betaald. Ook over de vergoeding van betaalde feestdagen en het zondagswerk waren er discussies, maar een van de hoofd redenen tot misnoegen was het bijna middeleeuwse boetesysteem dat in Rotem toegepast werd. Het minste vergrijp (ongewettigde afwezigheid, werkverwaarlozing, een ziekteattest dat de baas niet aanstond) was voldoende voor verschillende dagen schorsing zonder loon, of tot inhouden van 1/5 van het dagloon.

Bij het opstarten van de fabriek in 1913 was er geen sprake van enige werkliedenorganisatie in Rotem. Toch waren er al strubbelingen. Reeds bij de bouw van de fabriek was er een staking uitgebroken bij de grondwerkers die voor een Luikse aannemer werkten. Zij vroegen 5 centiemmen opslag op hun dagloon wat pas na lang gepalaver en met vertraging werd toegekend. Gevolg hiervan was dat verschillende mensen zich aansloten bij de Werkmansbonden van Rothem en Neeroeteren.

Ook tussen de twee wereldoorlogen waren er sociale problemen in Rotem. Een beloofde loonsverhoging van 3 tot 4 frank in 1921 werd nooit uitbetaald. Het tegen de fabriek aangespannen proces hierover werd verloren. In 1932 was er een 8 weken lange staking zonder enig succes. In 1934 waren er op de 450 werknemers maar een 40-tal gesyndiceerd. Voor de meeste werknemers was het fabriekswerk maar een bijverdienste, naast het kleine boerderijtje dat ze meestal hadden.

In 1952 ging het Christen syndicaat in het offensief. Door huisbezoek wilde men de arbeiders overhalen om bij de vakbond aan te sluiten om zo tot een georganiseerde actie voor betere werkvoorwaarden te komen. Aanvankelijk waren de mensen bevreesd voor de gevolgen, indien de directie van Rotem te weten zou komen dat zij op syndicale bijeenkomsten aanwezig waren. Zo was er op de eerste samenkomst in pastorij te Rotem één man aanwezig. Op 12 februari 1953 waren er enkele tientallen werknemers van Rotem aanwezig op een bijeenkomst in de meisjesschool van Neeroeteren. Hier werd een groep kernleden aangeduid, waaronder drie uit Opoeteren. Op 28 maart waren er meer dan 200 aanwezig en werden de punten goedgekeurd die aan de directie zouden voorgelegd worden.

Als voornaamste eisen stelde men: een loonsverhoging van 2 fr per uur, dubbel loon op de wettelijke feestdagen met een dag compensatieverlof, een eindejaarspremie van 6 %, dubbel loon voor zondagswerk, strikte toepassing van de wet op de overuren, vervlaamsing van de onderneming en herziening van het boetesysteem.

Deze eisen werden op 30 maart 1953 aan de directie bezorgd, maar er waren nog twee nieuwe aanmaningen nodig vooraleer uiteindelijk op 16 mei een antwoord van de directeur kwam. Op 20 mei en 27 mei was er een samenkomst tussen de vakbonden en de directie, maar er kwam geen vergelijk uit de bus. Nog diezelfde dag werd de stakingsvooropzeg gegeven.

Op 4 juni had er nog een verzoeningsvergadering plaats te Hasselt, waarop door de directie bepaalde toegevingen werden gedaan. Andere eisen werden afgewezen en voor sommige punten zou men de directieraad raadplegen. De vakbonden beschouwden dit resultaat als onvoldoende en op de vergadering van de kernleden 's anderendaags werd besloten om de staking de volgende maandag, 8 juni, te laten beginnen. Het toeval wilde dat precies op die zondag, 7 juni kermis was te Rotem, Dilsen en Opoeteren. Men besliste ook de staking geheim te houden en met een sterk stakingspiket, bestaande uit personeel van de sociale organisaties zoals ziekenkas, KWB., enz, er voor te zorgen dat niemand op maandagmorgen de fabriek kon binnengaan.

De staking begint

In de vroege morgen van maandag 8 juni, vanaf 1 uur, waren de opgetrommelde syndicalisten uit gans Limburg en de kernleden van het syndicaat op post. Er werden stakingsposten gezet op 4 hoofdpunten: Rotem-brug, Dilsen-brug, Opoeteren-poort, Dilsen-kruispunt el1' op enkele andere kleinere toegangswegen. Vanaf drie uur werden de aankomende arbeiders opgevangen en tegengehouden. De nachtpost, die nog binnen de fabriek was, kreeg snel door dat er staking was. Om half zes verscheen de directeur, Dominique Tillaye du Boullay, samen met de rijkswacht aan de stakingsposten en trachtte hij tevergeefs de arbeiders over te halen om de fabriek binnen te gaan.

Op die eerste dag werd er tussen de directie en het syndicaat onderhandeld over het leveren van onderhoudspersoneel om de ovens brandend te houden. Het doven van de ovens zou inderdaad zware gevolgen hebben en de fabriek voor maanden onproductief maken. Men kwam echter tot geen akkoord. Het noodzakelijke onderhoud werd gedaan door een 40-tal werkwilligen die de ganse staking aan het werk bleven en logeerden in de kantine van het bedrijf.

Gedurende de eerste weken van de staking waren er alleen maar enkele schuchtere bemiddelingspogingen van de gouverneur en de Limburgse economische raad, maar de directie wilde van geen onderhandelingen weten, voor haar was de staking onwettig. Het waren weken waarin de Christelijke vakbond en de directie met alle mogelijke middelen arbeiders naar hun kant trachtten over te halen.

Het syndicaat organiseerde harde stakingspiketten, waarin de syndicalisten van de ganse provincie werden ingeschakeld. Men hield massabijeenkomsten in Rotem waarop politieke en syndicale sprekers werden uitgenodigd. Ook afvaardigingen van stakers uit andere bedrijven kwamen de mensen van Rotem moed inspreken. De directie probeerde op alle mogelijke manieren de arbeiders te overtuigen de staking op te geven: huisbezoek, het uitbetalen van drievoudig loon, het afhalen aan huis met een bestelwagen, enz.

Het kwam tot schermutselingen met de stakingspiketten en verschillende syndicalisten werden door de rijkswacht opgepakt en belandden voor korte tijd in de gevangenis. Naarmate de maanden augustus en september verstreken werd de sfeer grimmiger.

Voor de vakbonden was deze staking niet alleen een strijd voor betere werkvoorwaarden voor de arbeiders van Rotem, maar ook, en dat blijkt meer en meer hoe langer de staking duurt, ook een strijd voor de invloed van het syndicaat in Limburg. Het groeide uiteindelijk uit tot een onderlinge machtsstrijd tussen de christelijke en de socialistische vakbond. Aanvankelijk, toen de staking uitbrak, was alleen het ACV actief in Rotem. Zij hadden toen 370 à 380 leden bij de werknemers. Na het begin van de staking was dat aantal heel snel gestegen, omdat ook de nietgesyndiceerden door de stakingsposten werden tegengehouden en zij zo zonder inkomen dreigden te komen. Het ABW had toen 11 aangeslotenen onder de werknemers. (Te vermelden valt ook dat 5 arbeiders, die bij geen enkele vakbond waren aangesloten, toch de 19 weken lang gestaakt hebben !)

Het ACV betaalde eind augustus 1953 120fr per dag stakingsgeld, verhoogd met 20 fr voor de vrouwen 10 fr per kind ten laste, en dit 6 dagen per week. Er ontstond beroering toen het ABW 135 fr per dag ging betalen, met 20 fr extra voor devrouwen elk kind, en dit voor 7 dagen in de week. Het AOI reageerde door een extra week vergoeding uit te keren aan stakers met gezinslast en aan alle stakers nog een extra dagvergoeding. In hun respectievelijke kranten waren de vakbonden ook niet mals voor elkaar.

Het was vooral de krant van het ACV 'Het Volk' die het stakingsvuur warm hield met bijna dagelijkse artikels met ronkende titels zoals: "De slavenfabriek van Rotem", " Onmenselijke behandeling van 450 werklieden te Rotem", "De slavendrijver lokt relletjes uit", "de WCs met prikkeldraad", enz.. Ze waren zeker niet van aard om een sereen klimaat voor onderhandelingen te scheppen.

De meest gelezen krant in de streek, "Het Belang van Limburg", hield zich eerder op de vlakte. Men probeerde zich neutraal op te stellen. Op 11 oktober verscheen er een artikel in "Het Belang", van de hand van OIP senator Leynen, dat de vakbond en de harde stakers kern in het verkeerde keelgat schoot. De senator stelde dat men voorzichtig moest zijn opdat men de industrie niet zou verjagen door ondoordachte acties. Dit waren

toch de bronnen voor de welvaart. Alhoewel er natuurlijk in Rotem mistoestanden waren, moest men toch zijn eigen ruiten niet inslaan. Het was beter geen olie meer op het vuur te gooien en men moest naar een vergelijk streven.

De vakbondskrant reageerde furieus en zei dat niet de banken en vreemdtalige bazen het échte Limburg zijn, maar wel de gewone arbeider.

Het einde

In september 1953 werd de sfeer grimmiger. Het ACV verloor leden aan het ABW en ze voerden de druk op om het toenemend aantal werkwilligen in te dijken. De directeur van de fabriek of zijn broer, gingen met hun eigen wagen de werkwilligen thuis ophalen. Toen deze door de piketten met stenen werd bekogeld, werd er een geblindeerde bestelwagen ingezet die door de rijkswacht werd beschermd. In het geharrewar werden verschillende stakingsleiders voor korte tijd aangehouden.

Vanaf begin oktober begon de vakbond van 's morgens vroeg de werkwilligen te intimideren met bezoek aan hun huis. Het kwam tot echte schermutselingen tussen de stakingspiketten en de rijkswacht die de werkwilligen trachtten binnen te loodsen. Het aantal arbeiders dat nog de fabriek binnengeraakte, slonk en de directie zag zich gedwongen tot een keuze: toegeven of de ovens doven.

Het ging plots vrij vlug. Door bemiddeling van het Verbond de Belgische ondernemingen startten er op 13 oktober onderhandelingen tussen de vakbond en de directie. Na een dag en een nacht onderhandelen kwam men tot een ontwerpakkoord dat op 16 oktober aan de stakers werd voorgelegd op een bijeenkomst in zaal Lux te Neeroeteren. De vakbondsleiding verdedigde bij zijn leden het volgende akkoord dat ze met de zinkfabriek bereikt hadden:

- algemene loonsverhoging van 1 fr per uur met een minimum van 17,65 fr.
- behoud van de bestaande premies
- dubbele betaling op wettelijke feestdagen en een dag compensatie.
- dubbel loon bij zondagwerk.
- eindejaarspremie van 6 % op het jaarloon.
- oprichting van een syndicale delegatie (waaronder Albert Housen uit Opoeteren)
- werkhervatting op maandag 19 oktober

Het voorstel werd met algemene instemming aangenomen. De grote staking was voorbij, ze had 133 dagen geduurd. Op zondag 18 oktober was er nog een feestelijke bijeenkomst te Neeroeteren waar alle kopstukken van de Christelijke vakbond het woord voerden.

Omdat bij de staking één der vijf ovens was stilgevallen, konden er die maandag slechts 150 van de 400 arbeiders het werk hervatten.

In de volgende jaren ging het aanvankelijk vrij goed met de zinkfabriek in Rotem. In 1959 was de brutowinst gestegen met 3 miljoen. In 1963 echter was er een verlies van 18 miljoen. Er kwamen nieuwe directeurs, maar het mocht niet baten. Alhoewel in maart 1966 nog een advertentie verscheen in het Maasland, waarin er personeel gevraagd

werd, was het op 6 november plots gedaan met de activiteiten in de fabriek. Op 13 februari 1967 werd de vennootschap ontbonden.

Achteraf bekeken...

De informatie over de staking te Rotem putten wij uit gesprekken met toenmalige werknemers, maar vooral uit het boek 'Rotem 1953' van Mathieu Rutten, uitgegeven te Kortesse in 1991. Het boek belicht natuurlijk vooral de rol en de visie van de Christelijke vakbond op de staking te Rotem. Deze informatie is dus gekleurd. De schrijver van het boek, Mathieu Rutten, die later senator werd, was trouwens in 1953 een van de provinciale vakbondsleiders.

Als men met de gewone werknemer van toen over de staking praat, was het allemaal heelwat minder geestdriftig: men deed mee omdat het niet anders kon. De gewone eenvoudige arbeider had nu eenmaal niet dat rebelse in zich: men werkte voor de baas en men werd daarvoor betaald, zo eenvoudig was dat. Toen de staking eenmaal bezig was, namen de meesten een afwachtende houding aan: eens zien wat dat kon opleveren. Het stakingsgeld was vrij hoog, men verloor niet veel met thuisblijven en het werk op de boerderij kon zonder problemen gedaan worden. Toen bij het einde van de staking nog een groot deel van de arbeiders niet onmiddellijk kon herbeginnen, was deze 'vakantie', zoals ze dat zelf noemden, ook nog mooi meegenomen: het syndicaat betaalde gewoon verder. 1953 zal voor de meeste werknemers van Rotem toch een memorabel jaar blijven.

Bronnen:

Gesprekken met oud-werknemers

Brochure Heemkundige Kring van Rotem

Staking Rotem 1953, door Mathieu Rutten

Theo Dreesen

© Heemkundige Kring "Utersjank" Opoeteren